

Turreferater for Østfold Botaniske Forening (ØBF) 2003

Mærrapanna, Onsøy i Fredrikstad 6. april

Allerede tidlig i april hadde ØBF sin første ekskursjon denne sesongen. Turen gikk til Mærrapanna i Onsøy i Fredrikstad der vi skulle fjerne kratt som var i ferd med å kvele den sårbare og interessante tørrbakkefloraen her ute. Store deler av Mærrapanna er friområde. Det er Østfold fylke som har forvaltningsansvaret. Skjøtseloppgaver er til dels delegert til Park- og miljøetaten i Fredrikstad kommune. Vi måtte innhente nødvendige tillatelser fra myndighetene før vi kunne iverksette tiltakene.

7 deltagere med motorsag, håndsager og grensakser satte, i vakkert vårvær, kursen mot målet som var tørrbakkene og lundene midt på halvøya nær sørspissen av Mærrapanna. Her vokser en rekke kalkelskende planter som krattalant *Imula salicina*, blåfjær *Polygala vulgáris*, vill-lin *Linum cathárticum*, bittersøte *Gentianélla amarélla*, marinøkkel *Botrychium lunária* og bakkemynte *Acinos arvénsis*. Nede i krattskogen vokser rikelig med blåveis *Hepatica nobilis* og krattfiol *Viola mirábilis*.

De siste årene har gjengroingen kommet så langt at disse artsrike tørrbakkene er i ferd med å bli ødelagt. Hovedproblemet er einer *Juniperus communis* som legger seg utover som vifter og kveler all vegetasjon. I tillegg har det kommet svært mye osp *Populus tremula*. Ryddemannskapet gikk på med krum hals og etter 4-5 timer var det klare forbedringer i det avgrensede området der vi arbeidet. Behovet for krattrydding her ute er fortsatt stort, og det er sannsynlig at ØBF vil arrangere ryddedugnad på Mærrapanna flere ganger.

For mange var den største opplevelsen å se på hoggormene som "ormegutten" Kjeld Henrik Ophus plukket opp flere steder. De lå og solte seg flere steder i dette populære friområdet. Måtte de bare få være i fred. Leder var Svein Åstrøm.

Svein Åstrøm

Akerøya, Hvaler 3. mai

Med fjorårets friske minne fra et vellykket arrangement, forsøkte vi oss i år igjen med en fellestur sammen med ornitologene og entomologene ut til Akerøya. Her drives fuglefangst og ringmerking av fugl årlig siden 1960, her er mange spennende insekter, selv om det er i tidligste laget for de fleste med seks bein, og her er mange spennende botaniske funn kjent helt fra naturforskeren Robert Collett og distriktslege Hans Christian Printzs dager midt på 1800-tallet. Mange personer i Østfold har interesse for flere av gruppene, og slik sett er velvalgte lokaliteter som Akerøya ofte godt besøkt.

Slik også denne gangen da 19 håpefulle deltagere stilte opp i dårlig vær med kuling og regn. Folk hadde til og med kommet helt fra Trøndelag og ville delta på denne turen. Vi hadde leid båt, men båtføreren var i tvil om han kunne få lagt til der ute. Noen utvalgte av oss ble med ut for å sjekke forholdene. Snart ble det klart at det var umulig for en så vidt stor båt å legge til brygga på Akerøya i uværet. Turen dit ble derfor omgjort til en tur til Arekilen på Kirkøy. Vi gikk trøstig i regnet gjennom fattig furuskog nær denne berømte brakkvannskilen med stivt havfruegras *Najas marina*, smalt dunkjelve *Typha angustifolia*, dronningstarr *Carex pseudocyperus*, kranstusenblad *Myriophyllum verticillatum*, akstusenblad *M. spicatum*, vasstelg *Dryopteris cristata* og flere kransalger *Chara* spp. for å nevne noen. Ingen av disse fikk vi sett i regnværet da vi ikke hadde utstyr for å ferdes ute i denne bunnløse sumpen. Ei heller fikk vi høre eller se fuglene skjeand *Anas clypeata*, sothøne *Fulica atra* eller skjeggmeis *Panurus biarmicus* som alle har tilhold her, mer eller mindre årlig hekkende. Men vi spiste matpakken vår, fikk demonstrert de få fuglelyder som fantes her denne uværsdagen, fikk pratet mye om hva som fantes i området, og så opplevde vi mye mygg. Ledere var J. Ingar I. Båtvik og Rune Aae.

J. Ingar I. Båtvik

Eløya, Rygge 24. mai

Vi forsøkte oss med ny fellestur sammen med ornitologene og entomologene til Eløya for å se på fugleliv, insektliv og planteliv. Eløya er en av de fineste naturområdene i Østfold. Øya er delvis fredet som naturreservat, med ferdselsforbud i hekketiden, mens resten er beskyttet som landskapsvernområde med ferdsel etter gitte retningslinjer. Øya har mange nisjer, både tørrberg og fuktige enger, krattskog, myr og vannvegetasjon ved siden av en betydelig tangfjære med spennende liv fra insekter, hekkende fugl og tangvollvegetasjon. Eløya beites årlig, og her er kjent nær 400 arter karplanter.

19 deltagere møtte opp denne solskinnsdagen. Eløya skuffet ikke i år heller. Vi betraktet tørrbakkefloraen med bugnende kubjeller *Pulsatilla pratensis* sammen med sirlige hjerte gras *Briza media* og rødnende enger av strandnellik *Armeria maritima* og engtjæreblom *Lychnis viscaria*. I fjæra fikk vi vist fram østersurt *Mertensia maritima*, men vi klarte ikke påvise gul hornvalmue *Glaucium flavum* i år heller. Den ble oppdaget her av Axel Blytt i 1874, men har vist sporadisk opptreden i alle fall til godt innpå 1990-tallet. Men vi fikk demonstrert hartmansstarr *Carex hartmanii*, fingerlerkespore *Corydalis pumila*, blankstorkenebb *Geranium lucidum*, lundkarse *Cardamine impatiens*, strandkarse *Lepidium latifolium*, hestekjølvel *Oenanthe aquatica* og fortalt noen røverhistorier om bulmeurt *Hyoscyamus niger* som det fortsatt finnes rikelig av her ute. Det finnes også årvisse forekomster av asparges *Asparagus officinalis* som ble dyrket her siden 1920 og fram til ca 1950 og som var trolig av de første i Oslofjorden med en slik moderne vekst. Vi tror at mange av de forekomster av asparges vi i dag finner nær sjøen i Østfold, og kanskje lenger inn i Oslofjorden også, kan ha sin opprinnelse i denne dyrkingen på Eløya.

For fugleinteresserte fikk vi demonstrert syngende nattergal *Luscinia luscinia* og rosenfink *Carpodacus erythrinus*, ringmerket møller *Sylvia curruca* og løvsanger *Phylloscopus trochilus*, samt sett tårnfalk *Falco tinnunculus* og en rekke vadere på nært hold, for eksempel en tjeld *Haematopus ostralegus* som hadde lagt to egg midt i et gammelt bål. Av de mest spennende insekter vi så, bør nevnes en flott furusvermer *Sphinx pianstri* som mange fikk gode bilder av der den satt stille, godt kamuflert på en furustamme. Ledere var Jan Ingar I. Båtvik og Rune Aae.

J. Ingar I. Båtvik

Florakurs på Tomb i Råde 30. mai -1. juni

I år forsøkte vi oss med noe nytt, nemlig et helgearrangement hvor vi ønsket å fortelle mer om vårt florakartleggingsprosjekt, gå gjennom enkelte vanskelige slekter, vise bruk av forskjellig utstyr for mindre bevandrete botanikere samt forsøke å samkjøre og standardisere en del av kartleggingsarbeidet av karplanter for folk som legger ned mye arbeid med plantene i fylket. Tomb jordbruksskole er et velegnet sted for et slikt arrangement med billig overnatting, flere måltider for en billig penge og tilgang til skolens undervisningsrom med lån av lysluper, mikroskop, litteratur, etc. I tillegg ligger stedet midt i smørøyet for ekskursjoner til kysten med skjellsandbanker, myrområder, løv- og barskoger samt både tørre og fuktige enger. Universitetet i Oslo har jo hatt sine feltkurs i feltbiologi på Tomb fra 1972 til innpå 2000-tallet.

Kurset ble innledet med et foredrag om naturgrunnlaget i Østfold. Siden ble et par vanskelige slekter gjennomgått: vier *Salix* og fioler *Viola*. Pressing av planter ble demonstrert både inne og i felt. Bruk av GPS (satellittbasert geografisk måleverktøy) ble demonstrert, og det ble understreket betydningen av verktøyet som kan gi en nøyaktighet om geografisk posisjon med ti meters nøyaktighet. Mesteparten av kurset ble brukt i felt til å bestemme planter og skrive krysslister. Tid ble også brukt til å diskutere hvordan man skal kartlegge floraen i Østfold på flere nivåer med 5x5 km-ruter, krysslister for et utvalg av 1x1 km-ruter og nøyaktig stedfesting av interessante funn. Florakurset ble oppfattet så vidt vellykket

at vi nok prøver å gjenta dette et senere år. 10 personer deltok på kurset, inklusive lederne, som var Bjørn Petter Løfall og Rune Aae.

Bjørn Petter Løfall

Sandstangen, Trøgstad 5. juni

Sandstangen er en 400 m lang morenerygg som stikker ut i innsjøen Øyerns sørlige ende. Området med tilgrensende strender er lagt ut som friareal. Kveldsturen gikk til den østlige delen hvor bratte skogkledde leirraviner ender ned mot en smal strandlinje. Skogen her er gammel blandingskog med innslag av edelløvtrær. Ett av målene med turen var å vise voksestedet for bleikfiol *Viola persicifolia*. Den ble registrert første gang her i 1880 årene av presten og botanikeren Christian Sommerfelt. Men dårlig stedsangivelse har gjort at den først i 2001 ble gjenfunnet. Arten vokser inntil 3-4 m fra sjøkanten i sprekker og revner på harde bergknauser med sparsomt jordsmonn. Den kan i flomperioder stå helt under vann. I motsatt fall er den svært utsatt for tørke. Under turen ble flere planter i blomst funnet og behørig studert. Videre må nevnes funn av lodneperikum *Hypericum hirsutum*, en art som er sjelden i Indre Østfold. Det store innslag av løvskog gir grobunn for mengder av blåveis *Hepatica nobilis*, samt lerkespore *Corydalis intermedia* og trollbær *Actaea spicata*. På flommark så vi gråselje *Salix cinerea* og mandelpil *Salix triandra*. To krysslister fra turen telte i alt 140 arter. 10 deltagere var med i fin kveldsol inklusive lederen Nils Orderud.

Nils Orderud

Villblomstens dag 15. juni

I år som i fjor var ØBF med på det nordiske arrangementet kalt Villblomstens dag. I Østfold ble det arrangert turer til **Dal i Herland i Eidsberg** med lederne Nils Orderud og Solveig Vatne Gustavsen, **Gamlebyen i Fredrikstad** med leder Hermod Karlsen, **Hankø i Onsøy i Fredrikstad** med leder Svein Åstrøm, **Ulfenglia og Begby i Fredrikstad** med leder Bård Haugsrud, **Guttormsvauen på Hvaler** med leder Gunnar Engan, **Nes på Nordre Jeløy i Moss** med lederne Monica Kristiansen og Gunnar Bjar, **Søndre Jeløy landskapsvern-område ved Alby i Moss** med leder Camilla Lindberg, **Kilebu i Rakkestad** med leder Nils Skaarer, **Gudimkroken i Rakkestad** med leder Nils Skaarer, to turer langs strender i **Larkollen i Rygge** med lederne J. Ingar I. Båtvik og Bjørn Petter Løfall og **Saltholmen i Råde** med leder Øivind Lågbu. I alt 12 turer i Østfold med totalt 239 deltagere. Koordinator for turene i fylket var Rune Aae.

J. Ingar I. Båtvik

Holmegil, Aremark 18. juni

Området omkring Holmegil har tidligere framvist mange sjeldne arter som for eksempel stjernetistel *Carlina vulgaris*, kantløk *Allium senescens* var. *calcareum*, huldrenøkkel *Botrychium matricariifolium*, høstmarinøkkel *Botrychium multifidum*, småmyrull *Eriophorum gracile*, nubbestarr *Carex loliacea* og bakkeseite *Gentianella campestris*. Her finnes marine kalkavsetninger som gir grobunn for slike godbiter sett med Østfoldbotanikerøyne, såfremt områdene skjøttes med beiting og slått uten kunstgjødsel. Felles for alle disse artene er at de er med på vår regionale rødliste, altså arter vi i fylket har et særskilt ansvar for å ivareta. Vi hadde således store forventninger til området som bare sporadisk er besøkt av botanikere i ny tid. Området har, som mange steder i fylket, blitt utsatt for en veldig gjengroing. De få engmarker som ennå finnes, er for det meste basert på kunstgjødsling og siloslått. Det finnes ett markert unntak fra denne beskrivelsen i området, og det er den første gården man kommer til ved veikrysset fra hovedveien og østover mot Sverige. Her er fortsatt gamle tradisjoner hevdholdt. Vi brukte derfor mye tid til å beundre artsmangfoldet på denne kalkenga. Her finnes rikelig med brudespore *Gymnadenia*

conopsea, blåkoll *Prunella vulgaris*, storblåfjær *Polygala vulgaris*, englodnegras *Holcus lanatus*, som ikke er så vanlig i indre deler av fylket, rundbelg *Anthyllis vulneraria* og store eksemplarer av marinøkkel *Botrychium lunaria*. De andre to slektningene, som ble samlet her for over 40 år siden, fant vi ikke på tross av ganske nøye leting. Av de opprinnelige godbitene herfra, fant vi bare igjen bakkesøte *Gentianella campestris*. Den ble første gang samlet herfra i 1889, men den står her fortsatt i mange fine eksemplarer. Grunneieren var med og synes det var fint at blomsterenga hans fikk en slik positiv oppmerksomhet. Flere slike grunneiere ønsker vi oss i fylket.

Vi fulgte senere grusveien østover mot svenskegrensa. Flere steder så vi nattfiol *Platanthera bifolia* sammen med kulturlandskapsartene solblom *Arnica montana* og griseblad *Scorzonera humilis*. Sistnevnte var på hell for de som ønsket seg gode fotografier, men solblom sto i fint flor. Vi var 17 deltagere på turen i godt sommervær inklusive lederne Solveig Vatne Gustavsen og Monica Kristiansen.

J. Ingar I. Båtvik

Fig. 1. Ekskursjonsdeltagerne på turen til Holmegil 18. juni 2003, foto: J.I.I.Båtvik

Våler, Fjell 24. juli

Vi dro denne dagen til et lite besøkt område av botanikere. Vi er ikke så langt fra Vansjø, men botanikere tenker oftest på vannvegetasjonen eller forurensningen med påfølgende gjengroing av innsjøen når Vansjø omtales. Denne dagen ble avsatt langs en gammel gårdsvei med grusdekke. I krysset med hovedveien fantes fine forekomster av humle *Humulus lupulus* i krattskogen. I veikanten fantes mye stankbeinurt *Ononis arvensis* som en nitrofil indikator i veigrøfta nær dyrket mark. Vi kom snart til en bratt li med store vaser av lakrismjelt *Astragalus glycyphyllos*, alltid morsom å finne. Forekomster av

blåveis viste basisk grunn i den lia. Her fant vi også turens høydepunkt, nemlig breiflangre *Epipactis helleborine* i fin blomstring. Vi fant kun tre i blomst, og vi tok derfor intet belegg. Museet må derfor klare seg med et foto av forekomsten, men godt nok til å dokumentere funnet. Vi var åtte deltagere på turen som ble avsluttet med jordbær og is hjemme hos en av lederne. Ledere var J. Ingar I. Båtvik og Anne Rising.

J. Ingar I. Båtvik

Lysern, Spydeberg 21. august

Lysern er en liten innsjø i Indre Østfold på grensen til Akershus fylke. Sjøen ligger i et jordbrukslandskap og er tydelig næringsrik. Kveldsturen var lagt til sydenden av sjøen der den har sitt utløp. Turen foregikk både til fots og med kano. Området har en åpen kanal omgitt av flat sumpmark med gissen skog på begge sider. Spydebergs flora er dårlig undersøkt, og det ble lagt vekt på å samle en del arter.

Av de mest interessant funnene var rikelig forekomster av dvergmaure *Galium trifidum*. Arten er ikke vanlig og er bare registrert i 4 kommuner i Østfold. Den kan nok være oversett, men skiller seg klart fra lignende arter ved å ha 3-tallig blomst. Av andre funn bør nevnes gullbrønslé *Bidens cernua* f. *radiata*, klourt *Lycopus europaeus*, samt flere arter av tjønnaks hvorav grastjønna *Potamogeton gramineus* var den mest fotogene, gytjeblererot *Utricularia intermedia* og stor blærerot *Utricularia vulgaris* samt småpiggnopp *Sparganium natans*. I Vøyenbukta fant vi også mye stor andemat *Spirodela polyrrhiza* sammen med andemat *Lemna minor*, begge vanlige arter i Indre Østfold. Denne bukta huser for øvrig fylkets eneste nålevende forekomst av vasspest *Elodea canadensis*. Seks deltagere var med på denne turen i gråvær og regn under ledelse av Solveig Vatne Gustavsen og Nils Orderud.

Nils Orderud

Store Erte, Halden 13. september

Hovedtemaet på denne turen var kryptogamer samt klokkesøte *Gentiana pneumonanthe*. Vi hadde med flere kanoer etter påmeldingsinteressen da vannet skulle inventeres fra vannsiden

Strandsonen i Bråsundet og til Tallumbukta og to holmer nord i Store Erte ble besøkt. Innsjøen Store Erte er demt opp, og ifølge topografisk kart kan det synes som om regulerings høyden er 4 meter (105-109 m o.h.).

Klokkesøte ble funnet store i mengder langs sjøen og på holmer like over reguleringssonen. I nærheten av noen av klokkesøteforekomstene så vi også myrkråkefot *Lycopodiella inundata* og brunmyrak *Rhyncospora fusca*. På mudderflatene fant vi evjebrodd *Limosella aquatica*, evjesoleie *Ranunculus reptans* og nålesivaks *Eleocharis acicularis*. Like under vann registrerte vi minst en av brasmegrasartene, men sannsynligvis finnes både stivt brasmegras *Isoetes lacustris* og mykt brasmegras *I. echinospora* her. Vi så også fine forekomster av sylblad *Subularia aquatica*. På dypere vann vokste flôtgras *Sparganium angustifolium* med slektningen nøstepiggnopp *Sparganium glomeratum* i torvsøkk på land. Krypsivaks *Juncus bulbosus* fant vi de fleste steder i mange former både på land og i vann. Gytjeblererot *Utricularia intermedia* ble samlet i en liten innløpsbekk i Tallumbukta.

To steder ble den lille levermosearten torvlurv *Fossombronnia foveolata* (bestemt av Rune Halvorsen Økland) samlet på mudderflater/fin sand i øvre del av reguleringssonen til Store Erte som den mest interessante kryptogamen på turen. Den er ikke særlig vanlig, og sannsynligvis ikke samlet i Østfold på mange tiår. Når det gjelder kartlegging av moser i Østfold står utfordringene i kø. Er det der noen som tør å ta utfordringen? Vi var seks deltagere i lett overskyet oppholdsvær under ledelse av Bjørn Petter Løfall.

Bjørn Petter Løfall